

POSZLER GYÖRGY

EX LIBRIS

"Az egyéniségellenes eszme a mozgás, az akarat, a lehetőség, az ero és nem utolsósorban az eroszak formáit csillogtatta meg az emberek előtt: s ezzel szemben nem csillogott nemes fényben a hagyomány, a rend, az arány, a mérték és a nagy eszmék tartalma... A lelkek elo voltak készítve az új eszméknek, és a régi világ, ha védekezett, elavult eszközökkel, elavult harcmodorral védekezett ellenük. A paritytya, Góliáttal szemben, a világtörténelemben is csak egyszer gyozhetett". (Lengyel Balázs)

Tudom, az Ex libris-rovatban nincsenek címek. Kijátszom a szabályt. Ideírom, ha lennének címek, ezt adnám: A dolgok helye? A dolgokon Lengyel Balázs és nemzedéke, én és nemzedékem ígéit érve. Hagyomány, rend, arány, mérték, nagy eszmék. És még néhány hasonló dolog. Meg persze ami mögöttük van. Az egyéniség mint legfobb instancia. Olvasom a könyveket. Nekem errol szólnak: a dolgok a helyükön vannak; a dolgok a helyükön vannak?; mik is a dolgok?; hol is a helyük? Persze egyszerűsíteniem kell. Hogy tényleg errol szóljanak.

Lengyel Balázs: Origo

A dolgok a helyükön vannak.

"...a tömeg hosei inkább a tett hosei, mint az erényé, úgy vezetői is inkább a tett emberei, mint a gondolaté... Az eszmék elterjesztésére lassúbb... tartósabb eljárás szolgál. Ez az egyszerű, minden bizonyítás nélküli állítás, az ismétlés és az érzelmi befolyásolás. A tömeg számára minden logikai bizonyítás felesleges, sőt káros, az ismételt állítás önmagától úgyis egy ido után olyan tekintélyre tesz szert, amelyre aztán mint bizonyításra egyáltalán nem szoruló alaptételre lehet hivatkozni."

Szövegek '41-'42-ből. Amikor a dolgok és a mögöttük-bennük lévo egyéniség meg a tömeg és a fölötte-benne lévo vezető igencsak tragikus dilemma. Ne kerteljünk. A dolgok vannak. De nem a realitásokban, hanem az ideálokban. És nincsenek már a helyükön. De tudni még, hol a helyük. És legalább az ideálokban megvannak.

Ezekről szól a kötet. Gazdag anyag. Csak két metszetet veszek. A dolgok - a tömeg, a vezetők. A dolgok - az irodalom és Babits.

A tömegben és vezetőiben nagy, természetes hagyomány helyett kis, mesterséges hagyomány. Rend, arány, mérték helyett rendetlenség, aránytalanság, mértéktelenség. Nagy, igaz eszmék helyett kis, igaztalan áleszmék. És főleg gondolatok helyett indulatok. Pontos elemzés. A dolgok nem elvesztéséről, hanem elnyomásáról. Az egyéniségellenes eszmék és az egyéniség küzdelme. Ami nem megszünteti a dolgokat. "Csak" a realitásokból az ideálokba utalja. A tömeg nem feltétlenül szociológiai, de mindenképpen pszichológiai hatalomátvétele. Meg főképpen a vezetők. Akik az idézett hasznosan primitív, alantasan infantilis eszközökkel a tömeget - önmaga lényegének elvesztése felé - irányítják. Tartok tőle, ismerős tünettan.

Az irodalomban, főként Babits körül még érintetlen a nagy, természetes hagyomány. Errol az irodalomtörténeti súlyú esszé, a Babits után. Bejelentvén az Újhold indulását. A hagyomány viszonylagos közösségét, az eszmék megközelítőleges teljességét keresi. Legalábbis valami, az irodalom újraindulását segítő közös nevezőt. Vagyis a dolgok sejtethető, az ideálokban létező értékrendjét. Ezt találja "Babits után" Babits körül. Hogy benne a dolgok még együtt voltak. Az "igény és tehetség", az irodalmi ízlés és irodalmi tudás tekintetében. Ami utána a lírában részeire esett, az epikában ismételt elvetélt. "Vissza az egészhez." Óhajtott az új nemzedék. '46-ban. Szubjektíve volt rá esélye, historikailag nem.

A kötet valóban origó. Nemcsak eredet, kezdet. De egy koordináta-rendszer középpontja is. Indulás. Amiben benne vannak a későbbi pálya legfőbb mozgásirányai és minőségei. Tanulmányok az esszé igényével. Bírálatok az irodalomtörténet igényével. Cikkek a művelődéspolitikai igényével. Abszolút irodalmi ízlésről, sőt, hallásról tanúskodva. Ami minden irányból egyformán fog. Legigazabb sajátja mégis a líra, a versértés. Lényeges az origó felmutatása. Nagy életmű - a begyűjtés szakaszában. Ráadásul nehéz sorsú életmű. Nem kedvezett neki sem az egyik, sem a másik diktatúra. De - és ez a legfontosabb - nem is hagyta rajta a nyomát. Nemcsak szemléletében, de szóhasználatában sem. Nemcsak nagy, de tiszta életmű is.

(Széphalom Könyvmuhely, 2002. 232 oldal, 1800 Ft)

Almási Miklós: Korszellemv@daszat

A dolgok a helyükön vannak?

"S végül: eltuntek azok az eszmények (Benda: az írástudók "az elvont igazság misézo papjai"), melyekre valamikor életeket tettek fel. Persze az a világ is leépült, amikor e nagy eszmékért való áldozat (vér, vér) átmelegítette a szíveket... maguktól olvadtak szét, praktikummá, életformává váltak. Pontosabban maradt egy-két kivételes, mert idézhető Nagy Eszme (emberi jogok, demokratikus szabadságjogok), amit azután esténként "orrba-farba" láthatunk - az újrafeldolgozás kultúrájában."

Bizony, nem fogalmaztam pontosan. Nem az a kérdés, a helyükön vannak-e. Hanem az a kérdés, vannak-e. Mármost a dolgok. A hagyomány és a többi. Meg főként ami mögöttük van. Az egyéniség mint legfőbb instancia. Korábban úgy tunt: vannak, de nincsenek a helyükön. Nem a realitásokban, hanem az ideálokban. De tudták, hogy vannak. Görögország istenei léteztek. Mert úgy éltek az emberek, mintha léteznének - így egy XIX. századi német gondolkodó. Dulcinea nemeskisasszony létezik. Mert úgy cselekszik a lovag, mintha létezne - így egy XVII. századi spanyol író. Most sejtjük, hogy nincsenek. A dolgok, az egyéniségek, az istenek, a nemeskisasszonyok. Eltuntek. "A globális generációban", a "fókusz nélküiségben", "az erotika halálában". "Túlpörgésben, munkamániában, lebegésben". Mi maradt mégis helyettük? A hiány három nagy dilemmája.

Az írástudók árulása. Nem tagadom, nagyon szerettem. Árulók. Leszálltak a politika tisztátalan színterére. Nem mutatják az etika tiszta csillagait. Vagy elárultak. Lerángatták őket a politika tisztátalan színterére. Eltakarták elölük az etika tiszta csillagait. Sajnos, egyik sem. Mindkettőben tegnapi pátoz. A ma pátoztalan. A politika színterén szükségtelenek. Az etika csillagai láthatatlanak. Megszunt a szerep? Felbontották a szerződést! Sajnálom!

Globalizáció és regionalizáció(?). Egyenkost, egyenkultúra. Egyenvágy, egyenálom. Egyenindividuum, egyenidentitás? Mondanám a ritmus kedvéért. De ezért sem mondhatom. Mert egyedi individuum van és magánidentitás. Hol? Talán a túlélő vagy megszervező régiók külön kosztjában, kultúrájában, vágyában, álmában? Igen. De

a régiók életmentők és veszedelmesek is lehetnek. Például, ha rákos burjánzásként tovább bomlanak. Törzsi- vagy klánkultúrákra. Istenem!

A harmadik út. Valaha a kapitalizmus és szocializmus között közvetített. Humánus szempontokkal, állami beavatkozással szocializált kapitalizmus. Liberális szempontokkal, piaci folyamatokkal humanizált szocializmus. Ma a szociáldemokrácia túlélési lehetősége. Tradicionális szociáldemokrácia és dogmatikus neoliberalizmus között. Az állam, a vállalkozás és az egyén összjátéka. Toleránsabb állammal, humánusabb vállalkozással, invenciózusabb egyénnel? Ámen! Eddig a hiány három nagy dilemmája. Egyébként Almási életmuve "három úton" van. Ott van benne a nagy összegzés lehetősége. Mármint a megváltozott "világállapot" összegzésének lehetősége. Teheti hagyományos történetbölcseletben, átfogó esszéisztikában, újszerű szépirodalomban. Az elsohöz megvan a filozófiai, esztétikai, szociológiai tudása. A másodikhoz a stílusa, iróniája, szuverenitása. A harmadikhoz reflexivitása, öniróniája, szubjektivitása.

(Helikon Könyvkiadó, 2002. 252 oldal, 1980 Ft)

Kelemen János: A filozófus Dante

Mik is a dolgok?

"S hadd vessek fel még egy aktualizáló megfontolást, talán a legfontosabbat. Az Isteni színjáték profetikus hangvétele, az általa leírt világállapot az egyes emberi sorsoknak és az egész emberiség sorsának drámai ábrázolásával: mindez világossá teszi, hogy Dante nem csak a középkor költője, hanem az egész középkori civilizáció válságának a költője. Vagy egyszerűen: a válság költője. Ezen az apokaliptikus ezredfordulón... csodálkozhatunk-e azon, hogy... olyan széles tábora van a költőnek, mint korábban még soha?"

Tehát eloször a dolgok - a hagyomány és a többi, meg az egyéniség mint legfőbb instancia - vannak. De nem a realitásokban, hanem az ideálokban. Tehát másodsor sejtjük, a dolgok - egyéniségek, istenek, nemeskisasszonyok - nincsenek. Eltuntek. Egészen és végképpen? Nem. Maradt belőlük valami. Például a tudás és kutatás hagyományos és újfajta rendje. Miként történik a Színjátékban az emberiség sorsának drámai ábrázolása? Miként lesz ez életmu a válság általános-átfogó

költészete? E tudásban és kutatásban rejtozhatnak a dolgok. Talán nem úgy szélesen a dolgok, "csak" szuken a dolgaink. Kétféle jelentése lehet. Megorizni a hagyományt, hogy újratermthesse a dolgokat. Kiképezni magunkat, hogy megorizhessük a hagyományt. Szciencia és erudíció? Emberi tudásunk erosödése? Humánus képességeink növekedése? Valami olyasmi.

Így olvasom a könyvet. Négy szempont a legfontosabb. Az értelemzések története. A nyelvfilozófia körvonala. A Színjáték mufajelmélete. A vizsgálódás módszere.

Az értelmezésekben a gond: benne van-e a Színjáték költészetében bölcselete is? Ősi dilemma. A bölcselet költészet nélkül csak gondolati "struktúra". A költészet bölcselet nélkül csak részletek muvészete. Itt együtt. Bölcseleti struktúrában a részletek muvészete. A részletek muvészetében a bölcselet struktúrája.

A nyelvfilozófia körvonalában antropológia és etika. Csak az embernek adatott a nyelv. "Alatta", az állat tisztán érzéki, "fölötte", az angyal tisztán szellemi világában nem szükségeltetik. Meg "bun és bunhodés" a nyelvben. Gog mint bun a nyelvben és nyelv által. Kín mint bunhodés a nyelvben és nyelv által. A Színjáték mufajelmélete: komédia vagy tragédia, epepeia vagy regény. A korai hagyomány felol - kevert nyelv, oldódó vég - lehet komédia. Zárt világkép, körkörös szerkezet - lehet epepeia. A későbbi fejlődés felol - vándorlási motívum, lineáris cselekmény - lehet regény. Vagy már nem epepeia, még nem regény.

A vizsgálódás módszerében akkori és mai elmélet felol közelít. Kiváló népnyelv, forma locutionis, szabályok együttese. De nem "chomskyzál". Nem olvassa bele az univerzális grammatikát. A szólás egyöntetúsége, egyéni változatok. De nem saussure-izál. Nem olvassa bele a langue-ot és parole-t. Innen és onnan is mérlegeli.

Végül észre kell venni. Kelemen életmuvében összenott valami. A filozófus és filológus. A filozófus, foként a nyelvbölcsélet- és az italianista, foleg a dantisztika muveloje. Nem sorolom a muveket. Amott diakron és szinkron megközelítés. Emitt poétikai és filozófiai megközelítés. Igencsak ígéretes együttes.

(Atlantisz Könyvkiadó, 2002. 208 oldal, 1595 Ft)

Kovács András Bálint: A film szerint a világ

Hol is a helyük?

"A modern művészet vége akkor jön el, amikor a Semmi problémája megszunik komoly kérdés lenni... amikor a Semmi már nem érték, már nem a lét másik oldala, már nem transzcendens hatalom, mert már nincs közös tudás arról, hogy mi hiányzik... eltunnek a hatvanas évek filmjeiben mindenütt fellelhető vezető személyiségértékek (autonómia, önálló kezdeményezés, társadalmi felelősségérzet, egyéni mérlegelés stb.). A helyükbe azonban nem más értékek lépnek, hanem eltunik a személyiség is mint társadalmilag releváns tényező."

Ezek, bizony, a dolgok, amik végleg(?) eltunnek. A Semmi hatalma, ami a transzcendens hatalmak helyébe lépett. Mint az önállóvá lett hiány. A gondolkodásban és életérzésben. A transzcendencia "reális" hatalma helyén a hiány "kvázi"-hatalma. És foként a személyiség. Amire minden egyéb épült. Hosszú sorban: a hagyománytól a nemeskisasszonyokig. Ami először csaknem a helyén volt. Másodszor - sokféle és sokféleképpen - el is tunt. Harmadszor - leszukított és más formában -, de visszajött. Negyedszer - Semmiként és személyiségként - végképpen eltunni látszik. De az egész nem ilyen rossz, és nem ilyen egyszerű. Nem ilyen rossz: mert egy gondolatmenetben tunik el, ami szciencia és erudíció. Emberi tudásunk erősödése. Humánus képességeink növekedése. Tehát maga is dolog.

Nem ilyen egyszerű: mert a gondolatmenet a végén, a modern utáni művészetben, a hazai film közegében az elveszett dolgokat, a személyiséget visszahozni, legalábbis visszaperelni véli. Ha nem is a "reális" világban. De a filmművészet "kvázi" világában. Csak három szempontot az "olvasatomból".

A könyvben két - jól megkülönböztethető - réteg. A ciklusok is jelzik. Az első egy filmelmélet körvonala. A középpontban az elbeszélés gondja. Miként lesz a nyelvi, szépirodalmi elbeszélésből képi, filmművészeti elbeszélés. Egy tankönyvszerűen formált fogalomtisztázással. Egy surított, bölcséleti alapozással. A második egy filmtörténet körvonala. Pontosabban magyar filmtörténeté. Utalásokkal a hatvanas évekre. Eljutva az ezredforduló küszöbére. Két nagyon karakteres portréval. Jancsó Miklós és Tarr Béla.

De nem a rétegek és ciklusok a legizgalmasabbak. Hanem ami belőlük összeadódik. Különösen ha hozzáveszem a Szilágyi Ákossal írott Tarkovszkij-monográfiát is. Hogy Kovács megközelített egy filmbölcseletet és erre alapozott filmelméletet. Hogy kialakított egy elemzési érzékenységet és erre alapozott filmtörténetet. Az utóbbinak - persze - csak egyes elemeit. Ez pedig már a szintézislehetőség küszöbe. Akár elméletben, akár történetben. Gondolom, ez a kutatói álma is. Túl az elotanulmányokon - meg is kísérelheti.

Végül a dolgok. Végigkísér egy folyamatot. A Semmi eltunésétől a személyiség elillanásáig. Igen. De a kötet végére teszi a Tarr-portrét. A címek is jelzik - A film szerint a világ, Tarr szerint a világ -, számára a legfontosabbat. Ebben, igaz, szó esik a személyiség széthullásának folyamatáról. Ám arról is, hogy Tarr az egész világot akarja megjeleníteni. Ám arról is, hogy Tarr ezt csak nagyon erős színészegetyéniségekkel teheti. Egész világ, erős színészegetyéniség? Talán a dolgok visszaperlésének kezdete? Lehet:

"...Tarr nem a magyarországi lakáshelyzetrol, a politikai viszonyokról vagy pedig egy sajátos egzisztenciális léthelyzetrol kíván beszélni, hanem az egész világról... ugyanarra volt szeme, mint Fassbindernek: a környezet által determinált végtelenül banális figurákban meglátni az egyetemes dráma lelki forrását... Csak önálló személyiséggel rendelkezo színészekkel tudtak dolgozni, és arra készítették oket, hogy saját személyiségük legmélyebb vonásait hozzák felszínre."

(Palatinus Könyvkiadó, 2002. 360 oldal, 3200 Ft)